

РЕФЕРАТИ ЗА САВЕТОВАЊЕ „НЕКА АКТУЕЛНА ПИТАЊА ОСИГУРАЊА ОД ГРАЂАНСКЕ ОДГОВОРНОСТИ“

др Војислав Сокал, сам. саветник
за истр. у области права осигурања

UDK — 347.5+368

НОВИ УСЛОВИ ЗА ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ ОСИГУРАЊА

„... На путу ослобођења човека, осигурање од одговорности омогућава да се учини један одлучан корак. После укидања принуде над лицем, која се практиковала у ранијим временима, ми присуствујемо постепеном укидању принуде над имовином. Осигурање од одговорности је једно средство у служби овог ослобођења... Данас у питањима одговорности нашу пажњу привлачи више штета коју треба накнадити него кривица коју треба казнити, више интерес жртве него штетников поступак, уколико овај поступак нема обележја кривичног дела. У првом плану не налази се више одговорности, него накнада.“ (Из реферата проф. Др Михаила Константиновића „Осигурање и одговорност у југословенском праву“ прочитаног на Трећим француско-југословенским правничким данима у Паризу, 30. маја 1958. године. — „Анали“ 1958. бр. 3. стр. 267).

І. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Навршава се већ 25 година од како је проф. др Константиновић изнео ове своје мисли. Оне ће до свог пуног изражаја доћи и на Саветовању „Нека актуелна питања осигурања од грађанске одговорности“ организованом поводом Предлога општинских услова за осигурање од одговорности.¹⁾

Било је потребно да се уз доста напора и стрпљења на основу темељног истраживачког рада припреми тај Предлог, који представља пионирски подухват у југословенском осигурању, јер су у овом сложеном а још неразвијеном осигурању,

¹⁾ Предлог Општинских услова за осигурање од одговорности (октобар 1982. г.) — даље: услови — израдила је Радна група коју је образовао Извршни одбор Скупштине Удружења осигуравајућих организација Југославије. Скупштина Удружења на седници 22. фебруара 1983. г. утврдила је овај предлог, као и предлог тарифе премија, након чега треба да их усвоје органи управљања заједница осигурања.

први пут, по много чему, израђени наши, домаћи услови осигурања. Кроз тај рад требало је проникнути што више у тајне овог осигурања, тесно повезаног са одговорношћу, проучити већи број важних а и спорних питања, узети у обзир и наше скромно искуство у пракси, сагледати могућа решења, па то унети у нове услове са тежњом да буду подстицај за озбиљнији рад на овом необично разноврсном а запостављеном осигурању. Ова констатација се, разумљиво не односи на један од посебних видова овог осигурања: осигурање ималаца моторних возила од одговорности за штете причињене трећим лицима које је обавезно, масовно са својеврсном проблематиком и које се спроводи по законским прописима и одговарајућим условима за осигурање, па оно у сваком погледу има одвојен третман.

Задатак осигурања од одговорности јесте да заштити осигураника од материјалних последица које по њега могу настати због обавезе да на основу грађанскоправне одговорности неком лицу мора да надокнади штету. Трагови овог осигурања стари су колико и осигурање уопште, јер се налазе већ у поморском осигурању пружајући заштиту бродовласнику. Међутим, његов снажан развој настаје у 19. веку, да би већ на крају тога века било сасвим јасно да без тога осигурања нема даљег техничког прогреса, да је оно неопходна потреба друштва.

Не би се могло избећи, а да се не помену бар неки важнији чиниоци од утицаја на такав развојни пут: Наполеоново законодавство почетком 19. века донело је значајне прописе о накнади штете; у Немачкој, прописи о одговорности у области индустрије, те Закон о одговорности од 7. 6. 1871; увођење јавноправног осигурања од несрећног случаја (социјално осигурање) за одговорност послодаваца према радницима; Немачки грађански законик који је ступио на снагу 1. 1. 1901 — имали су пресудну улогу на развој, осамостаљивање и продор осигурања од одговорности. Осигурање од одговорности било је најпре повезано са осигурањем од последица несрећног случаја, да би се касније полиса осигурања од одговорности одвојила од полисе осигурања незгоде а само изузетно су се комбиновале ове две врсте осигурања. На прелазу у 20. век са успоном индустрије, трговине и саобраћаја и појавом аутомобила, затим ваздухоплова долази до новог продора осигурања од одговорности²⁾.

Од тада се осигурање од одговорности у свету својим успоном брзо приближава главним врстама осигурања, да би средином овог века било на њиховом нивоу (осигурање: од пожа-

²⁾ То доводи до јединствене полисе за аутоодговорност која убрзо у неким државама постаје и обавезна за власнике аутомобила.

ра; живота; моторних возила; транспорта са ваздухопловством) а и предначило³⁾.

II. ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА И ПРАВНА ПРИРОДА

Осигурање од грађанске одговорности, поједностављено осигурање од одговорности, представља једну обимну и сложену, специфичну област осигурања, које се низом својих особености издваја од других врста осигурања⁴⁾.

У осигурању од одговорности — одговорност је ризик од кога се врши осигурање, а заштићује се имовина у целини, заправо, имовински интерес осигураника. Како је одговорност искључиво правни појам и односи се на једно широко, сложено и деликатно подручје права, то се ово осигурање добрим делом, па и претежно, одвија на правном терену. И више од тога, одговорност и осигурање се преплићу, јављају се у међусобној повезаности и остварују узајамни утицај⁵⁾.

Осигуранику се пружа заштита ако по основу његове одговорности буде постављен захтев за накнаду штете. Та заштита се састоји у одбрани од претераних или неоснованих захтева за накнаду штете или у накнади штете код основаних захтева.

Предмет осигурања од одговорности није нека одређена ствар. Овде нема предмета осигурања како се он иначе схвата у другим врстама осигурања. У односу на штетни догађај није познато, нити је регулисано на чему треба да буде штета, то није одређена ствар, нити се зна на чијој ствари а не мора уопште да буде ствар. Није предвиђено ни на који начин, којим путем треба да је настала штета. То није ни осигурање ствари, ни осигурање лица, већ се заштићује економски интегритет осигураника у целини⁶⁾.

Иако је и у осигурању од одговорности сврха накнада штете, као што је то у имовинским осигурањима, оно се и у

³⁾ В. Сокал, Осигурање од одговорности у свету и код нас и наши актуелни задаци, издање ЗОИЛ „Дунав”, Београд, 1981, стр. 60—70. Крајем 1955 у СР Немачкој било је 4,5 милиона уговора о осигурању од одговорности.

⁴⁾ Јављају се и називи: „Осигурање од одговорности из делатности”, осигурање од „опште” одговорности. Сем грађанске, друга одговорност не може бити осигурана.

⁵⁾ В. Сокал, реферат: Однос одговорности за штету и осигурања, Уговорно и одштетно право по Закону о облигационим односима — Зборник радова, Реп. секретаријат за правосудје и општу управу СРС и Савез удружења правника СРС, Београд, 1979, стр. 461—483.

⁶⁾ Изузетно ово осигурање може да се односи на одговорност осигураника услед оштећења или уништења одређене ствари када се може унапред утврдити и осигурана вредност, као нпр. одговорност закупца према власнику за случај пожара на закупљеној непокретности или одговорност депозитара ствари примљене на чување у случају пожара, крађе. Видети ближе: П, Шулејић, Право осигурања, Београд, 1979. године, друго издање, страна 244.

том погледу битно издваја. Тако накнада се не исплаћује осигуранику, он непосредно није ни оштећен, већ трећем лицу, поводом штете коју је оно претрпело. Штавише, обавеза на ову исплату настаје „само ако треће оштећено лице захтева њену накнаду” (чл. 940, ст. 1. Закона о облигационим односима — даље: Закон или 300).

Максимална висина штете не може се у овом осигурању унапред сагледати (имати у виду напомену 6.), што је иначе могуће у имовинском осигурању, када су ствари у питању. Сума осигурања, о чијој се висини изјашњава осигураник, важи за сваки осигурани случај у току периода осигурања, те обавеза осигуравача не може бити већа од суме осигурања. Она не представља осигурану вредност, па не може бити ни подосигурања, надосигурања, ни двоструког осигурања до чега може доћи у осигурању ствари.

Оштећено лице од осигураника и осигуравача не може примити више од укупног износа стварне штете. Ако је износ из осигурања с обзиром на висину уговорене суме осигурања недовољан да измири пуну накнаду, осигураник ће морати само да дода разлику до пуног износа обештећења.

Ове значајне карактеристике упућују да би осигурање од одговорности требало издвојити од имовинских осигурања тј. од оних која за предмет осигурања имају ствари. Ипак, код нас се та разлика не чини, тако да се осигурање од одговорности у пракси, а и по Закону о облигационим односима сврстава у осигурање имовине. У глави XXII Закона, у одељку 2. који се односи на осигурање имовине налази се одсек 7. са насловом „Осигурање од одговорности” који садржи чл. 940. и 941. Услед тога у принципу се на осигурање од одговорности примењују и све заједничке одредбе за имовинска осигурања и осигурања лица тј. одељак 1., као и одредбе из одељка 2. „Осигурање имовине”. Међутим, од ових одредаба неке не долазе у обзир за примену када је реч о осигурању од одговорности због особености овог осигурања, а у неким случајевима је њихова примена спорна (нпр. чл. 925, ст. 5.; чл. 926; 915). Према чл. 948, ст. 3. Закона изречена је забрана кумулирања накнаде и осигуране суме из осигурања од последица несрећног случаја кад је осигурање од последице несрећног случаја уговорено као осигурање од одговорности — па већ из тога произилази да је нужно правити разлику између имовинског осигурања и осигурања од одговорности. О томе Закон о облигационим односима није водио довољно рачуна. У упоредном праву, како у законодавству тако и у теорији, а и у пракси у класификацији осигурања посебно се издваја осигурање од одговорности. Најчешће се наилази на поделу: осигурање ствари (добара); осигурање од одговорности; и осигурање лица⁷⁾.

⁷⁾ Немачки Закон о уговору о осигурању има поделу на: осигурање штета у коме се шести одељак односи на осигурање од одговорности; осигурање живота и осигурање лица. Слично и у Француском закону, у

У нашој земљи осигурање од одговорности још увек је слабо развијено. Тек последњих година је осигурање од одговорности у скромном, али константном порасту — импулс за то, без сумње, дала је једним делом и сама активност на изради услова за ту врсту осигурања.

Број ових осигурања у 1980. години износио је 15.825 или за 91,59% више него у претходној години (од тога друштвени сектор 10.894 — пораст 47,2%; а приватни 4.931 — 973,4%). Од укупног броја осигурања на заједнице осигурања „Триглав“ и „Кроација“ долази 13.051 или 82,47%, а у приватном сектору само заједница осигурања „Триглав“ има 4.875 или 98,96% осигурања⁸⁾.

У целокупној премији југословенског осигурања у 1978. години, осигурање од одговорности учествовало је са 1,28%, што је за 15 до 20 пута мање од тога учешћа у појединим европским земљама.

III. ВАЖНИЈА РЕШЕЊА ИЗ ПРЕДЛОГА ОПШТИХ УСЛОВА ЗА ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ

1. Улога и систематика

Осигурање од одговорности спроводило се по Правилима за осигурање од одговорности, која, може се рећи, нису мењана од 1957. године⁹⁾. Пре Закона о облигационим односима није законом била регулисана материја осигурања од одговорности, а сада се два члана (940. и 941) непосредно односе на ово осигурање. Поред тога, и у чл. 921, ст. 2; 928. став 1., те и у чл. 948, став 3. ЗОО помиње се осигурање од одговорности. То су једини законски прописи који изричито говоре о осигурању од одговорности. С обзиром на то, Закон о облигационим односима као извор права нема за осигурање од одговорности онај значај који има за друга осигурања, а самим тим услови за осигурање од одговорности добијају већу важност.

У оваквој ситуацији садржину овог осигурања у потпуности опредељују услови за осигурање који и чине саставни

оквиру осигурања од штета одсек IV односи се на осигурање од одговорности. Грађански законик ЧССР у глави XI има посебан пети одељак „осигурање од одговорности за штету“ (пар. 377—383), док се трећи однос на осигурање имовине, а четврти на осигурање лица.

Dr Willy Koenig: Schweizerisches Privatversicherungsrecht — System des Versicherungsvertrages und der einzelne Versicherungsarten, Bern, 1951, стр. 177., заступла поделу: осигурање од одговорности (имовине); осигурање ствари и осигурање лица.

⁸⁾ Према Статистичком годишњаку осигурања Југославије — за одговарајуће године, издање Удружења осигуравајућих организација Југославије.

⁹⁾ Правила за осигурања од опасности (ризика) одговорности — одобрена од Савета Државног осигуравајућег завода 14. 1. 1957; у 1964. години било је незнатних измена. Као досадања правила имају се у виду Правила за осигурање од одговорности ЗОИЛ „Дунав“, 1974. год.

део уговора. Они су сачињени као *Општи услови за осигурање од одговорности*. Таквим решењем се желео истаћи њихов „општи”, боље рећи основни карактер у два правца. Прво, да су они основа за само осигурање од одговорности тако да омогућују разликовање и доношење и посебних услова за поједине видове осигурања од одговорности који би са овим Општим условима представљали целину. За овим је све већа потреба у пракси, о чему ће још бити речи. Друго, да могу самостално, сами за себе, без других Општих услова (за осигурање имовине) да егзистирају. То је од користи и за осигураника да би на једном месту добио све о чему треба да буде упознат у вези са његовим правима и обавезама. Сматра се, да је овакав став сасвим у складу са чл. 902, ст. 3. ЗОО.

Општи услови за осигурање од одговорности садрже: уводне, основне, посебне и опште одредбе. Опште одредбе су дошле на крај (тј. од чл. 44) јер у погледу изложене концепције да се опште одредбе у мери у којој је потребно уграде у ове услове није јединствен став заједница осигурања. Јединственост коју треба постићи огледаће се у тексту до чл. 44, док ће практично опште одредбе бити препуштене да свака заједница поступи по свом избору. Од три предложених варијанти у том погледу унета је она којом се врши позивање на Опште услове за осигурање имовине, стим да се од тога може одступити. Неке заједнице иду за таквим решењем иако је оно најнеподесније (преобимност текста Општих услова, који највећим делом представља законски текст, бројне одредбе се не односе на осигурање одговорности, уручивање и тих услова). Сматра се да би најбоље било да постоји неколико општих одредаба специфичних и прилагођених овој врсти осигурања, а за остала питања, разуме се, примењивао би се закон.

Основним и посебним одредбама регулисана су битна питања која се непосредно тичу осигурања од одговорности. Основне одредбе се редовно примењују у свим случајевима тј. за сва осигурања, било за коју делатност односно за који извор опасности, а само за поједине изворе опасности посебним одредбама извршено је проширивање, ограничавање или појашњавање обима покрића. Ако такве одредбе постоје, тада се у погледу обима покрића и оне примењују на осигурање дотичног извора опасности. Тако, на пример, аптека (иако за њу нема посебне одредбе) осигурава се уз примену основних одредаба; а за организацију која одржава путеве важе поред основних одредба и посебна из члана 34. Услова којом се за ову делатност ограничава обим покрића, тако што се одговорност за штете из одређених узрока покрива само ако је то посебно уговорено; и што се предвиђа учешће осигураника у свакој штети (тзв. франшиза); или за осигурање одговорности организатора спортске приредбе важе основне одредбе, тако да је покривена његова одговорност за телесне штете и за оштећење или уништење ствари, док само за организаторе бициклических, моторциклических и аутомобилских трка вреди посебна

одредба из члана 35. Услови. Уколико би посебне одредбе одступиле од основних, предност имају посебне одредбе (чл. 19).

2. Предмет и обим покрића

Предмет и обим покрића опредељују: одговорност као ризик покривен овим осигурањем а у повезаности са изворима њеног настанка (опасности) и са облицима штета, боље рећи са објектима чијом повредом наступа штета. Ту је основна подела: штета на лицима (телесна штета) и штета на стварима услед оштећења или уништења (чл. 3, ст. 1). Од ових штета на стварима ваља разликовати крађу или нестанак ствари, као и тзв. „чисто имовинску штету”, јер је одговорност за те штете обухваћена осигурањем само ако је тако у посебним одредбама предвиђено или ако је тако посебно уговорено (чл. 3, ст. 4). Некад је од значаја узрок штете, тј. како је до ње дошло (штеће услед загађивања тла и воде). Најзад има случајева који су искључени из осигурања, па се и те одредбе не могу занемарити јер непосредно утичу на ширину покрића. На обим покрића утиче и то што се у предвиђеним случајевима посебним уговарањем или када је то одређено посебним одредбама добије шире односно уже покриће од редовног, основног, а некада је оно условљено.

Сви наведени елементи од значаја су за утврђивање обима покрића у часу закључења уговора о осигурању. Међутим, у одређеним случајевима на обим покрића и то у смислу проширења утичу промене које у току трајања осигурања настају у вези са извором опасности.

А. У тренутку закључења уговора

- а) Одговорност — ризик покривен осигурањем. — Осигурањем је обухваћена одговорност осигураника за проузроковану штету, ако је штета настала из одређеног извора опасности а услед смрти, повреде тела или здравља односно оштећења или уништења ствари трећих лица (чл. 3, ст. 1. и 2).

Осигурани ризик (опасност) у овом осигурању је — одговорност. Овим осигурањем је обухваћена грађанска одговорност заснована на закону, дакле, законска одговорност осигураника. Када ће постојати одговорност за причињену штету одређено је одговарајућим законским прописима на које се осигурање у потпуности ослања и тиме залази у област права. Ако нема одговорности осигураника, нема ни обавезе осигуравача на накнаду штете. Уместо да причињену штету накнади осигураник, то чини осигуравач. И висина накнаде, односно мерила за њену висину одређена су правним нормама и праксом, тако да услови за осигурање од одговорности у то не залазе, што није случај у другим условима имовинских осигурања.

Осигурањем се покрива како вануговорна (чл. 154 — 209 300) тако и уговорна одговорност (чл. 242 — 453 300), што у условима није потребно посебно наглашавати, а у обиму како је то утврђено условима. Довољно је имати у виду облике штета који су покривени осигурањем. Редовно су то штете које су последица смрти, повреде тела или здравља неког лица (материјалне и нематеријалне) дакле на лицима — а оне су карактеристичне за вануговорну одговорност; затим оштећење или уништење ствари којима обично претходи вануговорна одговорност, али могу настати и као последица повреде уговорне обавезе.

Међутим, штете због крађе или нестанка ствари, које су често последица неизвршења или повреде уговорне обавезе, дакле уговорне одговорности, што је случај и са тзв. „чисто имовинском штетом” — обухваћене су осигурањем само ако је то предвиђено у посебним одредбама или ако је то посебно уговорено (чл. 3. ст. 4). Од више посебних одредаба, примера ради: угоститељска делатност (чл. 37), очигледно обухвата и уговорну одговорност и то поред вануговорне. Управо у том правцу је и извршено проширење редовног обима покрића. Одговорност за штете на туђим стварима узегим у закуп, на послугу, у оставу и сл. обухваћена је осигурањем само ако се посебно уговори (чл. 8, ст. 3. тач. 2). Поједине одредбе о искључењу из осигурања (чл. 8, ст. 1. тач. 5—8), имају за циљ да ограниче покриће када се ради о уговорној одговорности, па се самим тим потврђује да је и та одговорност у принципу обухваћена осигурањем¹⁰⁾.

Било је схватања да је овим осигурањем обухваћена само вануговорна одговорност, али за то није било ослонаца ни у досадањим правилима¹¹⁾.

Није покривена одговорност осигураника у целини тј. без обзира одакле или поводом чега настаје, већ само она која је настала нпр. из одређене активности осигураника — из тзв. „извора опасности”. Као извор опасности јавља се: делатност (занимање); ствари (покретне и непокретне); правни однос или одређено својство из којих може настати одговорност као ризик покривен овим осигурањем. Извор опасности мора бити означен у полиси односно у понуди за осигурање (чл. 2. тач. 9; члан 3, став 2).

Покриће се пружа само ако је штета настала из извора опасности означеног у полиси, односно понуди. Ако је осигурања грађевинска делатност, а та организација има право кориш-

¹⁰⁾ Код обавезног осигурања аутомобилиста од одговорности увек је реч о вануговорној одговорности.

¹¹⁾ В. Сокал, „Нека важнија питања и њихова решења у Нацрту Општих услова за осигурање од одговорности” под тач. 1, „Осигурање и привреда”, бр. 1—2/81, стр. 20.

В. Сокал и Ј. Пак: „Предмет и обим покрића у осигурању од одговорности”, „Осигурање и привреда” бр. 9/82, стр. 3—13.

ћења на објектима који не служе за обављање делатности, одговорност за штету од тих објеката није обухваћена осигурањем, уколико се не осигурају као посебан извор опасности (ствари, као извор опасности). Извор опасности који се осигурава најчешће је делатност (привредна, професионална), али то може да буде и ствар (нпр. зграда — одговорност власника зграде) или својство (нпр. приватно лице — одговорност за штете настале у свакодневном животу изван обављања неког занимања или заната). Извор опасности који је постојао у моменту закључења уговора, а који није означен у полиси није обухваћен осигурањем.

б) Проширење осигурања. — Самим закључењем осигурања од одговорности из делатности (не од других извора опасности) поред осигураног извора опасности аутоматски је осигурање проширено и на одговорност из коришћења и употребе појединих ствари које су функционално везане за обављање осигуране делатности или занимања. Главни је да је по среди тесна повезаност са делатношћу која је осигурана тј. да постоји такав однос без обзира што су у питању самостални извори опасности. Реч је о стварима које на одређени начин служе осигураној делатности, па зато осигуравач аутоматски проширује покриће тј. без наплате премије у односу на такве ствари. Тако је уз осигурану делатност, осигурање проширено и на одговорност из коришћења односно поседовања земљишта, зграда и просторија које се искључиво користе за потребе осигуране делатности или занимања, као и употребе лифтова намењених за превоз лица и терета (чл. 4, ст. 1, тач. 1 и 3), сматрајући то проширење оправданим јер се делатност нужно одвија у одређеним просторијама, зградама или се користи земљиште односно лифтови. Из разлога тесне повезаности са осигураним извором опасности осигурање се проширује и на објекте друштвеног стандарда који искључиво служе радницима осигураника, као што су ресторани друштвене исхране, купатила, одмаралишта, спортска игралишта и сл. (чл. 4, ст. 1, тач. 2). По истом основу осигурање је проширено и на одговорност осигураника за штете због крађе или нестанка ствари његових радника које служе за личну употребу уколико су смештене у закључаним просторијама или закључаним оставама, сем новца, сатова, драгоцености и др. (чл. 4, ст. 1, тач. 6) ¹²⁾.

¹²⁾ У досадашњим правилима је изричито одређено да се осигурање проширује и на одговорност радника осигураника за штете које проузрокују у вршењу њихове службене делатности, дакле, обухвата се и људски фактор. С обзиром на то да у таквим случајевима према чл. 170. ЗОО одговара осигураник, то је таква његова обавеза покривена осигурањем, а осигуравач према чл. 939, ст. 4. ЗОО не може да се регресира према раднику сем ако је штету намерно проузроковао. Самим тим је покривена и одговорност његових радника, па је отпала потреба да се то изричито регулише. На искључење намерно проузроковане штете односи се чл. 8, ст. 1, тач. 1. Услови.

в) Штете услед загађивања тла и воде. — Из постојећих правила да се закључити да су покривене штете које настају на лицима услед загађивања животне средине ово с обзиром да се искључује један вид ових штета, али само у односу на ствари. Стога новину у условима представља посебно регулисање осигурања од одговорности за штете услед загађивања тла и воде и то у оквиру редовног осигурања. Штете услед загађивања ваздуха нису захваћене овим осигурањем. Покривене су само штете на лицима, док се штете на стварима могу посебно уговорити а такође и штете у вези повећања извора опасности због унапређења или измене производње (чл. 6. ст. 4.) Предвиђен је самопридржај осигураника.

Ово је први пут, зато и у ограниченој мери, да се у нас издвојено регулише осигурање од одговорности за штете услед загађивања животне средине. Свакако се ради о све актуелнијој потреби, о покрићу по коме у свету већ постоје извесна искуства а чији развој по свему иде у правцу издвајања у посебан вид осигурања од одговорности. Оно заслужује пуну пажњу, па је приказу овог покрића и стручној анализи његове проблематике на овом саветовању посвећен посебан реферат.

г) Чисто имовинска штета. — Под овим изразом подразумева се штета која није настала ни повредом лица ни оштећењем односно уништењем ствари. Одговорност за такву штету обухваћена је осигурањем ако је то у посебним одредбама предвиђено или ако је то посебно уговорено (чл. 3, ст. 4, тач. 2). Када је чисто имовинска штета обухваћена осигурањем на њу се односе одредбе из члана 7. Услови, којима се регулише када је настао осигурани случај, да узрок штете (радња или пропуштање) треба да је настао за време трајања осигурања, да штета (заправо последица) није настала по истеку две године од престанка осигурања, да су и узрок и последице штете настале у Југославији. Предвиђено је неколико случајева искључења из осигурања, чиме се ограничава обавеза осигураваача (чл. 7, ст. 6).

У односу на текст у досадашњим правилима, текст у условима је прилично измењен како ради усаглашавања са основном концепцијом услова тако и ради појашњавања. Одговорност за чисто имовинску штету према посебним одредбама обухваћена је код адвоката (чл. 20), друштвено-политичке заједнице (чл. 25), лекара (чл. 29).

У правној теорији, законодавству и судској пракси не користи се израз „чисто имовинска штета”, већ је најближи „новчана штета”, којим се најчешће означава свака она штета која се непосредно састоји у новцу, а не у уништењу и оштећењу ствари. Међутим, појам чисто имовинске штете је ужи, јер је то само новчана штета која није ни у каквој вези са штетом на стварима (оштећењем, уништењем, крађом или нестанком) нити са штетом на лицима (смрт, повреда тела или здравља). Чисто имовинска штета је непосредна последица учињене радње односно пропуштања, а не штета која је даља последица повреде тела или оштећења ствари (нпр. услед претрпљене повреде неко ли-

це није могло да одржи предавање; услед оштећења ствари у ресторану, ресторан 5 дана није радио) како се у пракси често погрешно сматра.

Чисто имовинска штета је, на пример, ако угоститељска организација уговори са гостом његов боравак од 15 дана за време годишњег одмора, а када овај стигне утврди се да нема слободних соба. Штету коју је гост претрпео (трошкови пута и други трошкови) дужна је да надокнади угоститељска организација. Обично су чисто имовинској штети изложена лица која обављају неку професионалну делатност, напр. адвокат пропусти рок за подношење тужбе или за улагање жлабе. Те штете се најчешће јављају као последица неизвршења или неуредног извршења уговорних обавеза тј. по основу уговорне одговорности (нпр. организатор путовања неоправдано одустане од уговора о организованом туристичком путовању) пропусти у вези са пружањем одређених услуга (нпр. од стране друштвено-политичких заједница, организација које обављају делатност од општег интереса).

д) Искључења из осигурања. — Постоје и непосредна искључења из осигурања тј. таксативно набрајање случајева који нису обухваћени осигурањем. Непосредна искључења могу се разликовати на: одређене случајеве који су ван осигурања и не могу се обухватити ни посебним уговарањем (чл. 8, ст. 1, и ст. 2); одређене штете које нису обухваћене осигурањем, али се њихово покриће може уговорити (чл. 8, ст. 3).

Искључењима из осигурања своди се ризик одговорности у одређене оквире, како са становишта осигурања, тако и других мерила која се нужно морају имати у виду. Има ту и стандардних искључења, искључења која се правдају принципима јавног поретка која полазе од односа осигураника према штети, која настају због великих штета несагледивих размера, и због специфичне природе, као што је њихово постепено настајање или се ради о лицима која су у одређеном односу према осигуранику и др.

(1) За осигурање од одговорности карактеристично је да покрива штете за које је осигураник одговоран. Те штете настају углавном као последица пропуста осигураника, а осигурањем су обухваћене и тада када је осигураник поступао са крајњом непажњом. По закону (чл. 920. и 929, ст. 1. 300) осигуравач је дужан да накнади и штете настале кривицом осигураника, али не ако је осигураник случај осигураник намерно изазвао. Међутим, штета која је последица крајње непажње покривена је осигурањем, уколико уговором о осигурању није изричито искључена. Доскора су у имовинским осигурањима биле искључене штете настале услед крајње непажње, а само у осигурању од одговорности биле су и такве штете покривене¹³⁾.

¹³⁾ Општи услови за осигурање имовине ЗОИЛ „Дунав“ из 1977. године, чл. 29.

Одговорност осигураника за намерно проузроковане штете искључена је из овог осигурања (чл. 8, ст. 1, тач. 1), што се није морало ни предвидети, јер сам закон то утврђује. Али, ако је штету намерно проузроковао радник осигураника, осигуравач је у обавези да такву штету накнади а ступа у права осигураника према раднику као одговорном лицу (чл. 939, ст. 4. ЗОО).

Та права не прелазе ако је радник штету проузроковао крајњом непажњом а у таквим случајевима за штету је одговоран осигураник (чл. 170. ЗОО). На тај начин је посредно заштићена и одговорност његових радника, па је отпала потреба да се у таквим случајевима осигурава одговорност радника. Тиме је решено до скора једно од спорних питања да ли је покривена одговорност осигураника према његовим радницима тј. могу ли они да се појављују као оштећени. Да у том погледу не би било дилеме одређено је, да је „треће лице” и радник осигураника (чл. 2, тач. 4)¹⁴.

(2) Искључена је одговорност за штете у вези са коришћењем нуклеарне енергије (нуклеарна постројења), јер се та одговорност одвојено осигурава, по посебним условима и на други начин. Међутим, одговорност за штете од радиоизотопа који се користе у мирнодопске сврхе остаје у покрићу овог осигурања (чл. 8, ст. 1, тач. 2). То свакако изискује да буде подробније регулисано било посебним одредбама или чак и посебним условима како то показује пракса неких земаља.

(3) Изузета је одговорност за штете из држања и употребе моторних возила, ваздушних возила и возила на води (чл. 8, ст. 1, тач. 3) — али није оправдано што је то учињено и за друга возила на моторни погон тзв. „самоходне радне машине”. Ту је реч о средствима којима се остварује делатност одговарајућих радних организација, нпр. грађевинских, пољопривредних и управо одговорност из њихове употребе представља примарни ризик из делатности коме су те организације изложене. Њихов основни интерес за осигурањем од одговорности из делатности баш потиче из употребе тих радних машина, а код којих се може занемарити ризик који представљају у саобраћају, тако да нема основа да се осигуравају по ауто-одговорности. Ово поготово што им то осигурање не пружа оно покриће које пружа осигурање од одговорности а које им је и потребно¹⁵).

(4) Лице чија је одговорност покривена осигурањем — осигураник за штету коју сам претрпи не може остваривати накнаду — што је сасвим разумљиво. Из осигурања су искључене

¹⁴ П. Шулејић, Правни положај лица чија је одговорност покривена осигурањем (Поводом Нацрта Општих услова за осигурање од одговорности) „Осигурање и привреда” бр. 7/81 стр. 3.

¹⁵ Примера ради, ако радник који управља таквом радном машинном настрада, он у аутомобилској одговорности нема право на одштетни захтев — док би по овом осигурању имао. У условима ЗОИЛ „Војводина” и „Косово” који су у међувремену донети обухваћена је и одговорност из држања и употребе радних машина.

штете које претрпи брачни друг осигураника, деца и друга лица која са њим живе у заједничком домаћинству и која је дужан да издржава (чл. 8, ст. 1, тач. 4). Реч је о искључењу захтева најближих сродника — тзв. „сродничка клаузула” која је уобичајена и правда се економском заједницом између тих лица. Сматра се да је ово решење умерено и прихватљиво, те далеко повољније него што је то у осигурању корисника односно сопственика моторних возила од одговорности. Његова примена у овом осигурању није тако редовна и честа, а некад је шта више осигурање проширено и на одговорност тих лица, па се већ и по том основу искључује њихов одштетни захтев (чл. 33, ст. 2, тач. 1).

(5) Искључено је покриће за штете на стварима или извршеним радовима које је осигураник израдио или испоручио ако је узрок штете у изради или испоруци (чл. 8, ст. 1, тач. 6). Ово искључење било је у досадашњим правилима, али су штете од таквих ствари или извршених радова биле покривене, тј. биле су покривене штете од производа, јер нису биле искључене. Међутим, условима се искључује одговорност за штете од производа са недостатком (чл. 8, ст. 1, тач. 7) што представља озбиљно сужење покрића. У радном материјалу је било предвиђено у оквиру редовног осигурања покриће и за такве штете у ограниченом обиму и уз самопридржај осигураника, с тим да би се шире и потпуније покриће спроводило по посебним условима. Но такав став још пре јавне расправе није добио потребну подршку. То се може објаснити управо бојазношћу да ће бити све више захтева за овим осигурањем, да још нема почетних искустава, да је потребно боље упознати ову проблематику а постоји сазнање да се ради о озбиљном код нас још недовољно проученом ризику, што је упливисало на овакву опрезност од стране осигураваача. Насупрот томе, било је и схватања да апсолутно искључење одговорности за штете од производа са недостатком није у складу са све изразитијом потребом наше привреде, те да је ипак требало омогућити ограничено покриће и само за територију Југославије. У више земаља је у одређеном обиму одговорност за производе обухваћена редовним осигурањем од одговорности. Са становишта привредног развоја и савремених потреба ради се о значајној заштити коју осигурање треба да обезбеди, па је нужно што пре свестрано проучити ову материју на коју се због њене важности на овом саветовању подноси и одвојени реферат.

(6) За разлику од досадашњих правила, по којима су у потпуности били искључени одштетни захтеви за штете на туђим стварима проузроковане при обављању осигуране делатности (занимања), на овим или са овим стварима, услови остајући у принципу при таквом ставу, исти ублажују, јер пружају покриће ако је реч о штети која нема непосредно везе са професионалним пропустима осигураника (чл. 8, ст. 1, тач. 8). У основи реч је о уговорној одговорности која се у пуном обиму не покрива осигурањем, па се овим решењем, удовољавају-

ћи потребама праксе, желело пружити покриће за случајеве када нису у питању професионални пропусти. Вероватно да ће ово разграничење да буде доста осетљиво што треба пракса да покаже.

(7) Сматрало се да треба искључити одговорност за штете које су последица професионалних оболења радника осигураника (чл. 8, ст. 1, тач. 11) јер има извесности у њиховом настајању а често се и тешко могу утврдити, при чему некад могу бити доста високе. Досадања правила се о овоме нису изјашњавала.

(8) Задржано је досадање искључење одговорности за штете на стварима које настају постепено, а тиме представљају и неки степен извесности, као и неке друге чије последице не могу бити сагледиве (чл. 8, ст. 2).

Б. У току трајања осигурања

а) Повећање опасности и проширење осигураног извора опасности. — Самим закључењем уговора о осигурању поред одговорности из осигураног извора опасности покрива се и одговорност која би настала повећањем опасности; или проширењем осигураног извора опасности (чл. 3, ст. 3, тач. 1).

Повећање осигуране опасности представља квалитативну промену ризика до које ће доћи нпр. услед измене постојећих прописа или доношењем нових којима се одговорност осигураника повећава. Тако нпр. доношењем Закона о облигационим односима код одговорности по основу кривице предвиђено је да се кривица претпоставља тако да штетник треба да докажује да није крив. Такво решење је неповољније, теже за штетника али и за осигуравача. Или, ако је уместо одговорности по основу кривице новим прописима установљена одговорност без обзира на кривицу, као што је, на пример, случај одговорности за штете од производа са недостатком. Тиме је произвођач, а то значи и његов осигуравач од одговорности изложен знатно тежем ризику одговорности него раније.

Проширење осигураног извора опасности је квантитативна промена ризика у оквиру осигураног извора опасности нпр. проширење погона; повећање броја радника, тако да се овим променама опасност умножила.

У оба случаја покриће делује од наступања промене након закљученог уговора о осигурању, па ово разликовање и није од већег значаја. Важно је да су то промене у оквиру осигураног извора опасности и да се њихово аутоматско укључење у покриће односи на све ситуације, сем за штете услед загађивања тла и воде (чл. 6, ст. 4),¹⁶⁾

¹⁶⁾ Немачки услови за осигурање од одговорности (Allgemeine Versicherungsbedingungen für die Haftpflichtversicherung — АВН par. 1, 2.b.) овлашћују осигуравача на раскид уговора за случај повећања опасности

На тај начин не може се догодити да одговорност осигураника не буде у потпуности покривена осигурањем због тога што осигуравач није обавештен о повећању ризика. То је погодност за осигураника која је и до сада постојала. Осигураник није дужан да обавести осигуравача о променама ризика у току трајања осигурања, како је то иначе предвиђено у другим врстама осигурања имовине (члан 914. ЗОО). Осигуранику би санкција због непридржавања обавезе обавештавања о променама ризика била веома тешка, што није случај у другим осигурањима код којих се те промене јасније манифестују.

б) Нови извори опасности. — Осигурање се односи и на одговорност за проузроковану штету из новог извора опасности који се код осигураника појавио после закључења уговора о осигурању. (чл. 3, ст. 3, тач. 2 и чл. 5). Тај нови извор опасности треба да је иначе подобан за осигурање (чл. 5, ст. 3). Ово вреди само за осигурања закључена уз обрачун премије у потпуности или делимично, на основу личних доходака радника или укупног прихода из делатности. Новом тарифом премија такав начин обрачунавања премије проширен је и на неке категорије осигураника код којих то до сада није био случај. Тиме се, у интересу осигураника, нарушава принцип да се осигурањем обухвата само одговорност која настаје из осигураног (у полиси назначеног) извора опасности.

Осигурање почиње одмах са појавом новог извора опасности, иако осигураник није дужан тада да га пријави, већ на крају периода осигурања, приликом утврђивања коначног износа премије и за њега плаћа премију обрачунату од дана његове појаве (чл. 5, ст. 2). Нови извор опасности је настао када нпр. грађевинска радна организација након закључења уговора о осигурању отвори амбуланту; или организација за хотелске услуге отвори у хотелу козметички салон, па ће одговорност из држања амбуланте односно салона бити обухваћена осигурањем. То ће бити случај и када је закључено осигурање од одговорности из делатности без укључења ризика одговорности из држања животиња, а касније осигураник набави пса или пар коња.

По својој правној природи осигурање од нових извора опасности укључује се у свему у већ постојећи уговор о осигурању, тако да не настаје нови правни однос осигурања, нити правни однос ван постојећег уговора.

Аутоматско покриће нових извора опасности повлачи за собом и обавезу плаћања премије до истека периода осигура-

услед измене постојећих или доношења нових прописа. За такву ситуацију у аустријски услови (Allgemeine Bedingungen für die Haftpflichtversicherung — AHVB 1978, Art. 2.2.) предвиђају могућност измене уговора о осигурању или отказивања од стране осигуравача, а искључују проширење код штета услед загађивања тла и воде (Art. 641).

Немачки услови за осигурање од одговорности (par 1, 2.c и par. 2) осигурање нових извора опасности називају „Vorsorge-Versicherung”.

ња. Код обнове осигурања за наредни период осигураник може одустати од осигурања за, у претходном периоду, новонастале изворе опасности.

У неким случајевима искључује се осигурање нових извора опасности јер је реч о тешким или специфичним ризицима за које аутоматско покриће не долази у обзир. То су одговорност из држања или употребе пруга (железничких, успињаче и жичаре и сл.), позоришта, биоскопа, циркуса, трибина, снимања филмова; као и одговорност из израде, обраде, смештаја, превоза, употребе и трговања, експлозивним материјалом или радиоизотопима, уколико је за ово потребно одобрење надлежног органа (чл. 5, ст. 5, тач. 1 и 3). Оцењено је да ово искључење треба да се односи и на радиоизотопе, што представља новину.

Осигурање од нових извора опасности, које у једном делу иностране праксе већ има традицију било је и до сада код нас предвиђено, а сада је тај механизам нешто упрошћен. У складу са преузетим покрићем од стране осигураваача, осигураник унапред преузима обавезу да плати премију — па се може поставити питање основаности оваквог решења. На тај начин су отклоњене извесне тешкоће у вези са практичном применом које су настајале по ранијем решењу, ради којих је било у јавној расправи предлога да се осигурање од нових извора опасности сасвим изостави. Ипак је преовладало схватање, уз спроведене промене, да би било изостављено оно што је у несумњивом интересу осигураника, јер му се тако у периоду осигурања даје потпунија заштита.

3. Права и обавезе

а) Понуда за осигурање. — Однос осигурања настаје уговором о осигурању између осигураника и осигураваача. Основна обавеза осигураника при закључењу уговора је да пружи тачне податке о околностима од значаја за оцену тежине ризика (чл. 907. ЗОО). Ако било у ком, у овом осигурању би му у томе морао помоћи осигураваач што би се постигло путем писмене понуде за осигурање. Но, у Нацрту услова претходно обавезујућа норма замењена је одредбом у којој се само помиње понуда („... као извора опасности који су означени у полиси односно у понуди за осигурање” — чл. 3, ст. 2). Да не би било сумње о изворима опасности у вези са којима је покривена одговорност замишља се за организације удруженог рада понуда на обрасцу осигураваача.

б) Осигурани случај. — У осигурању од одговорности одређује Закон (чл. 940. ст. 1) „осигураваач одговара за штету насталу осигураним случајем само ако треће оштећено лице зах-

тева њену накнаду¹⁷⁾). Ово није дефиниција осигураног случаја, већ се утврђује да је захтев за накнаду штете услов за настапак обавезе осигуравача ако је већ настао осигурани случај. Како је настанак осигураног случаја од значаја за права и обавезе осигуравача и осигураника, то га услови, уз опште елементе, одређују да је то „штетни догађај на основу кога би треће оштећено лице могло да захтева накнаду штете“, као и да се почетком остваривања таквог штетног догађаја сматра да је настао осигурани случај (чл. 10, ст. 1).

Међутим, да би осигуравач био у обавези да накнади штету није довољно да је остварен осигурани случај, већ мора постојати и захтев трећег оштећеног лица, тако да се тек тада реализује ризик одговорности. Значи, осигураник не може затражити исплату накнаде из осигурања, ако оштећено лице није захтевало накнаду.

в) Обавештавање осигуравача о осигураном случају и о захтеву за накнаду штете, као и о кривичном поступку. — У осигурању од одговорности осигураник нема само обавезу да обавести о наступању осигураног случаја у року од три дана по сазнању (чл. 917. ЗОО и чл. 13, ст. 1 Услови), већ на исти начин треба да поступи и у вези са поднетим захтевом за накнаду штете. Од штетног догађаја тј. осигураног случаја па до подизања захтева може проћи дуже времена у коме се многе чињенице не могу више утврдити а које су од значаја за постојање обавезе осигураника односно осигуравача. Дужност пријаве захтева за накнаду штете односи се и на судски поступак који је оштећени повео у том циљу (чл. 13, ст. 2), као и ако је против осигураника поведен извиђај, подигнута оптужница или ако буде стављен у притвор (чл. 13, ст. 3). Ако је тужба поднета против осигураника, осигураник је дужан да вођење спора препусти осигуравачу.

У кривичном поступку одлучује се о кривичној одговорности осигураника, која се одражава и на грађанску а може да се одлучује и о одштетном захтеву, па како обавезу накнаде штете сноси осигуравач то он има интереса да је у току са таквим поступком. Његова улога је овде ограничена, те се своди на сарадњу са осигураником и ако га осигураник упознао са избором браниоца осигуравач може да прихвати да сноси трошкове браниоца — не одбране (чл. 17, ст. 3).

Ово обавештавање осигуравача правда се тиме што ће у основаним случајевима он сносити материјалне последице уместо осигураника, па је нужно да буде упознат са збивањима од самог настанка штетног догађаја. Ако то не би био случај могло би да се деси да обавеза осигураника на накнаду штете буде већа него што би то било да се о свим околностима водило рачуна.

¹⁷⁾ Израз да осигуравач „одговара“ у овој и другим одредбама ЗОО на пр. чл. 929, ст. 1 није правилан.

г) Забрана изјашњавања о захтеву за накнаду штете од стране осигураника. — Из истих разлога осигураник није овлашћен да се без претходне сагласности осигураваача изјашњава о захтеву за накнаду штете (да га призна, да се поравна, да изврши исплату — чл. 13, ст. 5). Приговара се да ова забрана није у складу са општим начелима понашања одговорног лица, те да таква строга клаузула, иако је била и у досадашњим правилима, нема оправдања за организације удруженог рада у нашем систему самоуправљања¹⁸⁾. Ценећи смисао наведене одредбе и разлоге са којих је оспоравана, сматрало се да овој одредби ипак има места. Не може се занемарити заштита интереса осигураваача да одлучује о захтеву за накнаду штете, јер он сноси последице осигураникове одговорности. Не само да постоји оправдана бојазан већ пракса потврђује, да се осигураник лежерније односи према својој обавези коју има да изврши осигураваач (осигураник признаје своју одговорност, те је повређени радник остварио накнаду из осигурања; а када је радник за разлику накнаде изнад суме осигурања повео спор против осигураника, овај доказује искључиву кривицу самог радника).

Сама одредба предвиђа да ће бити друкчије „ако се према чињеничном стању није могло одбити признање, поравнање односно исплата, а да се тиме не учини очигледна неправда,“ (чл. 13, ст. 5) тако да је могућ изузетак од те забране када то правичност захтева. Међутим, изостављањем ове забране било би онемогућено осигураваачу да одлучује о својој обавези а такво право му мора бити признато поготову при постојању непосредног захтева оштећеног лица према њему, јер тиме осигураваач постаје директан дужник.

д) Обавезе осигураваача. — По настанку осигураног случаја, тачније речено, по поднетом захтеву од стране трећег оштећеног лица настаје више обавеза осигураваача, од којих у појединим случајевима не мора све да добу до изражаја (чл. 14).

(1) Правна заштита. — Осигураваач заједно са осигураником испитује његову одговорност за насталу штету (у погледу основа и висине накнаде). Уколико је исход тог испитивања неповољан по оштећеног, па овај поведе спор, осигураваач може по свом нахођењу да води спор у име осигураника, или да га препусти осигуранику, који је дужан да се придржава његових упутстава (чл. 15, ст. 1 и 2). Осигураваач може у парници учествовати као умешач на страни туженог осигураника а и ступити на његово место, ако се са тиме сагласи тужилац (чл. 15, ст. 3).

Ако је износ захтеване накнаде штете у очигледној несразмери према суми осигурања, осигураваач може оценити да нема његовог интереса да води спор (чл. 15, ст. 4). Неће постојати интерес осигураваача ни онда када он оцењује да нема његове

¹⁸⁾ Ш. Иванко, Размишљања уз Нацрт општих услова за осигурање од одговорности, „Осигурање и привреда“ бр. 1—2/81 стр. 34.

обавезе на накнаду, јер је на пр. штета искључена из осигурања. Ако би осигуравач и поред тога учествовао у поступку који се води против осигураника, никако се не би могло закључити да он тиме признаје и своју обавезу на накнаду штете.

Ако би осигуравач ценио да оштећени сасвим основано потражује већу накнаду него што је сума осигурања, он може исплатити суму осигурања пре покретања спора и тиме би престала његова обавеза на правну заштиту (чл. 15, ст. 5).

Очекује се да ће обавеза правне заштите, која и не представља у пуној мери обавезу осигуравача, у будуће изгубити на значају из два разлога. Прво, предвиђа се реалнија висина покрића (најмање 500.000. — дин. уместо досадањих најчешће 100.000. — дин. за лица и 30.000 дин. за ствари); друго, уведено право оштећеног на непосредни захтев према осигуравачу — утицаће на то да ће осигуравач бити претежно у прилици да штитећи своје интересе сам себи пружи правну заштиту.

(2) Накнада штете. — Осигуравач исплаћује накнаду штете на основу признања које је дао или поравнања које је закључио, односно признања или поравнања од стране осигураника са којим се сагласио, као и на основу судске одлуке (чл. 16, ст. 2).

Закључивање поравнања претпоставља садејство осигураника, коме није свеједно ни оцена о његовој одговорности, а нарочито не колика ће бити обавеза, поготову када је штета већа од суме осигурања. Зато је регулисано ако се осигураник противи предлогу осигуравача, да осигуравач неће бити дужан да плати вишак накнаде, камате и трошкове који су услед тога настали, и обрнуто, ако се осигуравач противи предлогу осигураника за закључење поравнања па буде утврђена већа накнада, тада ће осигуравач бити дужан да плати сва додатна давања и онда када премашују суму осигурања (чл. 13, ст. 7 и чл. 16, ст. 6).

Осигуравач може осигуранику да положи изос суме осигурања те да на тај начин у целости испуни своју обавезу (чл. 16, ст. 3). Овако ће поступити када је сасвим извесно да оправдана висина накнаде знатно премашује суму осигурања, тако да је преко тога искључиво у питању самостална обавеза осигураника.

У парници против осигуравача мора да се има у виду да је његова обавеза лимитирана сумом осигурања и то за све захтеве из једног осигураног случаја. Ако је висина штете већа, то неће погодовати оштећеном, па ће овај истом тужбом обухватити и осигураника. У пракси се у таквим случајевима наилази на пресуде које осигуравача и осигураника обавезују на солидарну накнаду, што није основано. Ако је, пак, тужен само осигураник и обвезан на исплату, то што пресудом није обухваћен осигуравач, ако иначе нема других примедба, не би требало да буде сметња да позивом на такву пресуду осигуравач изврши обавезу у уговореним границама.

Услови осигурања за сада не регулишу како ће се поступити ако у једном осигураном случају има више оштећених чи-

ји реални захтеви надмашују суму осигурања. Да ли решавати захтеве по реду приспећа док се не исцрпи сума осигурања; да ли сачекати све захтеве па их ставити у пропорцију са сумом осигурања; да ли тежина последице да буде мерило. То је доста деликатно питање, које је препуштено пракси.

(3) Накнада трошкова поступка. — Према чл. 940, ст. 2 Закона осигуравач сноси у границама суме осигурања трошкове спора о осигураниковој одговорности. Услови, пак, одређују да је осигуравач у обавези да накнади све трошкове парничног поступка уколико је дао осигуранику сагласност на вођење спора (чл. 17, ст. 1). Значи да у том случају преузима обавезу и преко суме осигурања, што се сматра оправданим и у складу са Законом, схватајући да Закон предвиђа минимум обавезе, а да нема сметње да се иде преко тога јер је то у интересу осигураника.

Само ако је осигураник парницу водио без знања и сагласности осигуравача, тада ће осигуравач накнадити трошкове сагласно одредби Закона тј. уколико заједно са накнадом штете не премашују суму осигурања (чл. 17, ст. 2).

4. Правни положај трећег оштећеног лица

а) Право непосредног захтева¹⁹⁾. — Законом о облигационим односима признато је оштећеном лицу и у добровољном осигурању од одговорности право да може непосредно од осигуравача захтевати накнаду штете (чл. 941). До тада је такво право постојало само у обавезном осигурању од одговорности ималаца моторних возила. То је значајна и савремена новина.

Поводом тога услови садрже одредбу која има за циљ координацију између осигуравача и осигураника, уколико захтев или тужба буде управљена само према осигуравачу (чл. 18).

На тај начин оштећено треће лице појављује се и као поверилац штетника — осигураника; и као непосредни поверилац осигуравача. Осигуравачева обавеза ограничена је износом суме осигурања (чл. 12, ст. 2). Оштећени има право избора коме ће се дужнику обратити, а може и обојици. Међутим, он нема такву потпуну и сигурну заштиту као код обавезног осигурања од одговорности. Пре свега, морао би знати да ли и код кога лице које је одговорно за штету има осигурање; па ако има, какво покриће и на коју суму осигурања. То су важне околности од којих зависи у којој ће мери бити заштићен интерес оштећеног, тиме што му је дато право непосредног захтева, а од важности су и за осигураника.

¹⁹⁾ Појам „трећег лица“ дат је у чл. 2, тач. 4. Услови према критеријуму да је то свако лице које није осигураник нити је с њим изједначено. Дакле, оно је „треће лице“ у односу на уговор о осигурању. И уговорни партнери осигураника су трећа лица. Изричито је речено да је то и радник осигураника. У том погледу нема никаквих тешкоћа, што није случај у обавезном осигурању ауто-одговорности.

Уколико сума осигурања не буде довољна да подмири висину штете, остаће у обавези и осигураник. У неколико случајева је условима предвиђено учешће осигураника у штети, па ће тада за тај износ који не представља обавезу осигураваача оштећени морати да захтева накнаду од осигураника²⁰).

б) Приговори оштећеном. — Оштећени не би могао да има већа права од самог осигураника ценећи према дану настанка осигураног случаја. На тој основи је регулисано да осигураваач може оштећеном истицати само оне приговоре које би имао и према осигуранику али само у вези са уговором онаквим каквим је он био до настанка осигураног случаја (чл. 921, ст. 2 и чл. 940, ст. 2. ЗОО).

в) Застарелост. — Потраживање оштећеног према осигураваачу има основ у праву на накнаду штете проузроковане од стране осигураника, па право оштећеног застарева за три године од када је сазнао за штету и лице које је штету причинило тј. за исто време за које застарева његов захтев према осигуранику одговорном за штету (чл. 376, ст. 1 и чл. 380, ст. 5 ЗОО). Изједначујући рокове застарелости захтева оштећеног лица према осигураваачу и према осигуранику Закон је отклонио низ дилема и тешкоћа које су у пракси постојале.

IV. ДАЉИ РАД НА ИЗГРАБИВАЊУ СИСТЕМА ОСИГУРАЊА ОД ОДГОВОРНОСТИ

— Нови видови осигурања од одговорности —

Иако осигурање од одговорности у нас тек крчи пут, чини још увек своје прве кораке, ипак је извесно да се прогрес не може зауставити. Јавља се необична противречност: с једне стране, још се ради на основним и елементарним питањима овог осигурања, с друге, намећу се нови и озбиљнији проблеми који се односе на захтеве и потребу удруженог рада и наше привреде за новим видовима осигурања од одговорности. Живот и пракса не чекају. Ти се захтеви појављују као одраз савремених кретања а односе се на питања која су већ више времена у центру пажње иностраног осигурања. То нису апстрактни проблеми, већ захтеви свакодневне праксе, тако да се и наше осигурање налази ближе овим питањима него што то изгледа, а њих треба већ сада озбиљно имати у виду.

Општи услови за осигурање од одговорности замишљени су као основни акт за ову врсту осигурања, који већ садржи изванредан број посебних одредаба за поједине делатности (изворе опасности) али тиме оставља и могућност да се неке актуелне потребе издвоје у видове овог осигурања и регулишу посебним условима за осигурање. Иако је у основи проблематика

²⁰) Неки инострани услови имају предвиђено учешће осигураника у штети (франшиза) али оштећеном лицу није признато право непосредног захтева, па се ово питање не појављује.

иста, између различитих делатности има значајних разлика — непосредно у понашању извора опасности и у нормама које регулишу одговорност, па на тој подлози настају одређења за посебне услове осигурања. Ограничавајући се само на указивање на те потребе, које се већ назире или чак у озбиљнијем облику испољавају могу се навести²¹⁾:

1) Осигурање од одговорности за штете од производа са недостатком. Неке државе условљавају увоз производа постојањем оваквог осигурања, па су неке наше радне организације приликом извоза упућене на ово осигурање. Ову одговорност Закон о облигационим односима и посебно регулише (чл. 179)²²⁾.

2) Одговорност за штете услед загађивања животне средине. Чак и по досадашњим правилима овакве штете су у ограниченој мери обухваћене осигурањем, јер код постепеног дејства које доводи до повреде лица постоји обавеза осигурвача а искључена је само за штете на стварима (чл. 6, ст. 2, тач. 3. под а).

3) Осигурање од одговорности за штете од радиоизотопа. Ове штете по условима нису искључене из осигурања, али има потребе да се њихово покриће ближе регулише. Иначе, осигурање од нуклеарне одговорности тј. одговорности за штете из коришћења нуклеарног постројења, која је по условима искључена спроводи се преко Пословне заједнице за осигурање нуклеарних постројења. Увођењу овог осигурања претходило је доношење Закона о одговорности за нуклеарне штете.

4) Осигурање од одговорности грађевинских и пројектантских организација тражи далеко већу пажњу, посебне или потпуније услове ради савременијег регулисања покрића, узимајући у обзир и радове који се обављају у иностранству. Овај интерес је у пракси евидентан па то изискује даљи рад у том правцу.

5) Осигурање од одговорности путничких агенција представља такође вид осигурања са специфичним обележјима.

6) Осигурање од одговорности у лову и ловној привреди. Било је већ више случајева у пракси који указују на потребу да се ово осигурање ближе регулише, а за њега нарочито странци показују велико интересовање.

7) Гаранцијско осигурање (одговорност за грешке на стварима) спроводи се по Правилима за гаранцијско осигурање а ради се о уговорној одговорности. Ова правила је нужно преиспитати ради довођења у склад са новинама у области одговорности.

Најзад, у вези са многим проблемима у обавезном осигурању аутомобилиста од одговорности показује се оправданим да се преиспита постојећи систем овог обавезног осигурања у

²¹⁾ В. Сокал, Осигурање од одговорности у свету и код нас и наши актуелни задаци, ЗОИЛ „Дунав”, Београд, 1981. стр. 80—96.

²²⁾ Ј. Пак, Одговорност за производе и осигурање, „Осигурање и привреда”, бр. 1—2/81, стр. 40—55.

циљу сагледавања могућности за решењима која би обезбедила ширу заштиту унесрећених у саобраћају и ублажила негативне финансијске резултате осигураваача, узимајући у обзир и страна искуства са осигурањем без кривице — „no fault” системом²³).

V. О ПЕРСПЕКТИВИ РАЗВОЈА ОСИГУРАЊА ОД ОДГОВОРНОСТИ

Осигурање од одговорности је неопходност и у нашем друштвеном и правном систему, актуелна потреба удруженог рада. Реалне могућности за развој осигурања од одговорности тј. поље осигурања постоји јер оно једва да је начето²⁴). Потребна је организована и систематска акција осигураваача да се на најбољи могући начин реше: организационо-кадровска питања (место осигурања од одговорности у организацији рада; број и профил кадрова); обучавање кадрова и инструктивни рад у циљу њиховог оспособљавања за оперативне послове; са почетком примене нових услова и тарифе вођење и праћење потпунијих и сврсисходнијих статистичких података. То су чињеници који директно утичу на развој овог осигурања²⁵). Потребно је обезбедити и довољну информисаност о суштини овог осигурања. То се односи како за друштвени, тако и за индивидуални сектор на коме интерес појединаца за таквим осигурањем може доћи до видног изражаја²⁶). Усвајање Општих услова за осигурање од одговорности, као и тарифе означиле само завршетак прве фазе на регулативној активности у овом осигурању и биће добар основ и подстицај за живљи рад, а њи-

²³ У Заједници осигурања „Дунав” израђена је фебруара 1981. г. Информација о осигурању без кривице („no fault”) и другим системима обавезног осигурања у саобраћају са пројектом за студију „Заштита жртава у саобраћају и осигурање”.

С. Перовић: О једном пројекту закона о накнади штете проузроковане саобраћајним незгодама, „Правни живот”, бр. 12/81, стр. 65.

Andre Tunc: Грабанскоправна одговорност и осигурање — припремио М. Орлић, „Правни живот”, бр. 2/82, стр. 225.

²⁴ О томе извесну слику пружају ове бројке за СФРЈ у 1980. години: организације удруженог рада: индустријске — 12.286; грађевинске: 2.880; саобраћајне везе: 1.818; занатске — 1.442; пољопривредне: — 2.996; шумарске — 537; унутрашње трговине — на мало — 2.275, на велико — 1.670; угоститељске и туристичке — 1.664; затим школа основног образовања — 12.660, факултета и високих школа — 358, болница — 265 (1978), организација за физичку културу — 13.302 (1979. г.), од тога фудбал — 3.931, за лов — 1.421, за планинарење — 410 итд. (Из статистичког годишњака Југославије 1982, Београд, издање Савезног завода за статистику). Наспрам ових бројки укупно југословенско осигурање 1980. године имало је 15.825 осигурања од одговорности.

²⁵ В. Сокал, „Основне одлике осигурања од одговорности и главни предуслови његовог развоја”, „Осигурање и привреда”, Загреб бр. 12/80.

²⁶ У једном реферату 1976. год. у СР Немачкој (1975. г. било је 10,5 милиона грађана осигурано од одговорности) истакнуто је: „свест о неопходности ове осигуравајуће заштите у међувремену се продубила у крајњој линији захваљујући раду на разјашњавању од стране спољне службе осигурања.” У нас је 1980. г. било 4.931 осигурања на приватном сектору а од тога Заједница осигурања „Триглав” 4.875.

хова провера у пракси, треба у доста случајева било да потврди дата решења било да доведе до даљег побољшања.

Од прворазредног значаја је да се упоредо са оперативном практичним радом интензивно настави истраживање овог осигурања и стваралачки рад на припреми и изради посебних услова за поједне важније видове осигурања од одговорности. Тај пут је неминован а то је пут будућег развоја овог осигурања у нас. Све реалне околности упућују на то да ће у овој деценији у развоју домаћег осигурања приоритет имати осигурање од одговорности²⁷⁾.

Ако се штетни догађаји који за собом повлаче и грађанску одговорност и све њихове последице не могу избећи, тада бар треба у циљу обезбеђења зналачки користити тако савршен инструмент као што је осигурање од одговорности.

Уосталом, савремена тенденција развоја грађанске одговорности за проузроковану штету иде за тим да се одстрани кривица као основ одговорности, а паралелно са тиме осигурање од одговорности преузимајући улогу грађанско правне одговорности јавља се са претензијом да обухвати што више и што шире све области живота, сва подручја људске активности.

И ово саветовање — треба се надати да је то само почетак оваквог облика разматрања проблема из области осигурања — које се први пут одржава, има за циљ само да укаже на нека актуелна питања осигурања грађанске одговорности. Оно овом приликом није узело на себе задатак да их решава. Самим актуелизирањем низа веома сложених, стручних и интересантних питања — што јасно не значи и свих — и њиховим изношењем пред шири стручни скуп и јавност биће доста учињено за унапређење и развој осигурања од одговорности.

SUMMARY

NEW CONDITIONS FOR INSURANCE AGAINST LIABILITY AND THEIR SIGNIFICANCE FOR THE DEVELOPMENT OF INSURANCE

With regard to the Proposal of the General Conditions for the Insurance Against Liability which should be made effective as soon as possible a review is given of the origin of this kind of insurance, its general characteristics and legal nature, with the opinion that it should be separated from the insurance of property or estate in the classification of various kinds of insurance, for insurance of property or estate has real property for its subject-matter. This is the first time that domestic (our own) conditions have been proposed in this complex and still undeveloped insurance, after several important and controversial questions having previously been studied with a view to the new conditions being an incentive for more serious

²⁷⁾ Willi E. Schürpf, Zürich, Haftpflicht und Versicherung in den 80er Jahren, Versicherungswirtschaft 8/81 стр. 524.

work in this matter. Pointing to the interdependence of liability and insurance, it is stated that more preference is given to the element of indemnification within the concept of liability, granting therefore more significance to insurance.

In the review of the more important solutions of the Proposal of Conditions, the subject and scope of coverage has been studied with attention, stressing that insurance pertains not only to non-contractual but also to contractual liability as well, explains the sources of danger, change of insured sources of danger and new dangers which should be provided coverage for. The concept of clean property damage is made clear and coverage of damage caused by pollution of earth and water regulated to a certain extent. A concise analysis of exemptions from insurance is given, outlining the position of the worker-insured party, the unjustness of exemption of liability from the holding and use of machines in every day production, which are in this respect insured on the basis of „self-liability”; that damages from products are exempt although a particular coverage should have been provided for them; the exemption of claims for damages caused to property of other owners in the performance of the insured business activity has been mitigated by the fact that it pertains to professional mistakes; liability for damages being the consequence of professional illness has also been exempt.

In connection with the insured cases, a line is drawn between the actual insured case itself i.e. the event causing the actual damage, and the existence of the claim of the injured party as the condition for the birth of the obligation of the insurer. More elaborated reasons are given, justifying the clause of the prohibition of giving statements about the damage claim on part of the insured, all the more because apparently there were opposite opinions during the public discussion on the subjects. As to the legal protection provided by the insurer, it was stressed that its significance should diminish due to the possibility of direct submission of claims against him. Some questions of indemnification and expenses of the procedure are also touched upon, discussing afterwards the direct submission of the claim by the injured party as a novelty of the Law of Obligations and the Voluntary Insurance Against Liability, but which, with regards to the contractual regulation of the sum of insurance and otherwise, does not provide the degree of protection enjoyed by compulsory insurance.

The need is emphasised for the working out of special conditions of insurance for the various forms of liability, among them, for damage caused by products, for damages caused by pollution of the human environment, the liability of the construction and planning organisations etc.

Asserting the realistic opportunities for the development of this form of insurance provided that certain problems of staff and organisation are solved by the insurers as well as continued creative work on its normative regulation, the submitter of this report is of the opinion that insurance against liability will take the lead in the development of domestic insurance in this decade.

RÉSUMÉ

LES NOUVELLES CONDITIONS DE L'ASSURANCE CONTRE LA RESPONSABILITÉ ET LEUR IMPORTANCE POUR LE DÉVELOPPEMENT DE L'ASSURANCE

A l'occasion de la Proposition des conditions générales de l'assurance contre la responsabilité, qui doit être adoptée dans un proche avenir, un compte rendu est formulé sur la naissance de cette assurance, ses caractéristique générales et la nature juridique, en considérant qu'elle doit être dans la classification de l'assurance séparée de l'assurance des biens qui

a pour objet l'assurance des choses. C'est la première fois que dans cette assurance complexe et qui est restée sous-développée les conditions du pays sont élaborées, après avoir procédé préalablement à l'étude de plusieurs questions importantes et contestables avec la tendance que les nouvelles conditions servent de stimulant à un travail plus sérieux concernant cette assurance. En attirant l'attention sur la connexion de la responsabilité de la responsabilité et de l'assurance il est souligné que dans la responsabilité on donne de plus en plus la priorité à la compensation du dommage et de cette manière l'assurance acquiert une plus grande importance.

Dans le compte rendu des solutions de plus d'importance dans la Proposition sont élaborées avec beaucoup d'attention la matière et l'ampleur de la couverture en soulignant avec précision que l'assurance se rapporte tant à la responsabilité stipulée par le contrat qu'à la responsabilité hors de contrat, les sources de danger sont expliquées, ces changements des sources de dangers assurées et des nouvelles sources auxquelles on donne la couverture. La notion est élucidée du dommage causé exclusivement aux biens et la couverture du dommage est réglée dans une mesure limitée par suite de la pollution de la terre de l'eau. Une brève analyse est effectuée des principales exclusions de l'assurance, relativement à cette question l'attention est attirée sur la position prise par les travailleurs assurés, sur le caractère injustifié de l'exclusion de la responsabilité concernant l'entretien et l'utilisation des machines de travail qui sont assurées aussi d'après ces fondements dans l'auto-responsabilité; que les dommages sont exclus des produits quoiqu'on devait prévoir pour eux une couverture plus restreinte. L'exclusion des dommages pour les dommages causés aux choses d'autrui par l'exercice de l'activité assurée est atténuée de sorte qu'elle se rapporte seulement aux omissions professionnelles; la responsabilité est exclue pour les dommages qui sont la conséquence des maladies professionnelles.

En relation avec le cas assuré la différence est soulignée entre le cas assuré c'est-à-dire l'événement dommageable même et l'existence de la demande de la personne endommagée comme condition de la naissance de l'obligation de l'assureur. Les raisons plus précises sont formulées qui justifient la clause relative à l'interdiction à ce que les assurés se déclarent pour la demande de la réparation du dommage, d'autant plus que dans les débats publics il y avait eu aussi des opinions contraires. Pour la protection juridique qui est effectuée par l'assureur il est prévu qu'en raison de la demande directe envers l'assureur son importance diminuera.

Plusieurs questions sont mentionnées de la compensation du dommage et des frais de la procédure, ensuite la question est traitée de la demande directe de la personne endommagée en tant que nouveauté introduite par la Loi relative aux rapports d'obligation et dans l'assurance volontaire contre la responsabilité, mais qui, eu égard à la négociation de la somme de l'assurance et du reste n'assure pas le degré de protection tel qu'il existe dans l'assurance obligatoire.

La nécessité est soulignée de procéder à l'élaboration des conditions spéciales de l'assurance concernant certains aspects de la responsabilité, entre autres, pour les dommages causés par le produit, pour les dommages causés par la pollution de l'environnement, pour la responsabilité des organisations des travaux de construction et de projection et autres.

En signalant les possibilités réelles ayant pour but le développement de cette assurance à condition que chez l'assureur soient résolues les questions relatives à l'organisation et des cadres en continuant, en même temps, le travail créateur à sa réglementation conformément aux normes, le rapporteur prévoit qu'au cours de décennie l'assurance contre la responsabilité aura la primauté dans le développement de l'assurance du pays.